

פרק כ"ד כתובים.

[א] ה) לדוד מזמור נאם ה' לאדוני שב לימיני (תהלים קי א), וז"ה ימינך ה' נאדרי בכח (שמות טו ו), כל מקום שאתה מוצא ימינו של הקביה. הוא סניגור על ישראל, משל לבן מלך שהי' לו סניגור, כשהיה לו עסק היה מדבר על ידיו, אחר זמן חבש המלך אותו הסניגור, והיה עסק לבנו, אמר לו אביו עשה עסקך. ג) אמר לו הבן בבקשה ממך סניגור שהיה מדבר על ידי חבשה, ואיני יכול לעשות כלום, אלא הוציא אותו, ואחר כך (אתה) [אני] עושה עסקי, כך סניגור של ישראל הוא ימינו של הקביה, כשהכעיסו אותו כביכול הפך לאחוריו, שנאמר השיב אחור ימינו (איכה ב ג). אמרו לו ישראל [אם] מבקש אתה שנוכה ברין הושיעה ימינך וענני נתהלים ס זא, החזיר את הימין למקומה, אמר להם כך אני עושה, שנאמר נאם ה' לאדוני שב לימיני וגו', אמר הקביה מתחילה התורה היתה יושבת בימיני, שנאמר מימינו אש דת למו (דברים לג ב), ו) ואברהם עשה אותה עקב, שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משטרתי מצותי חקותי ותירותי (בראשית כו ה), ישבה ההורה במקומה, שנאמר שב לימיני. דיא הצדקה יושבת בימיני, שנאמר צדק מלאה ימינך (תהלים סח יא), ואברהם עשה אותה עקב, שנאמר כי ידעתי וגו' (בראשית יח ט), אם כן שב במקום הצדקה, שנאמר שב לימיני מטה עווןך ישלח ה' מציון (תהלים קי א ב) :

פרק כ"ה תורה.

[א] ה) ויסע משם אברהם (בראשית כ א), וז"ה ואולם הר נופל יכול וצור יעתק מסקומו (איוב יד יח), סה כתיב למעלה השמש יצא על הארץ וגו', וה' המטיר וגו', ויהפך וגו' (בראשית יט כג כד וכה). אמר אברהם לא ישבתי נגד סדום וחברותיה, אלא שאהא טקבל העוברים ושבים, ג) ספני שסדום ועמורה דא היו זוכין לעניים, שנאמר ויד עני ואביון לא

הערות ותקונים

[פכ"ד] ה) לדוד מזמור, אין לזה מקור והם דברי בעל אג"ב. ג) אמר לו הבן בבקשה ממך סניגור שהי' מדבר על ידי חבשה ואיני יכול לעשות כלום, אלא הוציא אותו ואח"כ אני עושה עסקי. ככ"י אמר הבן למלך בבקשה ממך התר הסניגור שחבשת וידבר אל אבי, ואח"כ עשה בו כרצונך. ג) ואברהם עשה אותה עקב שני עקב אשר שמע וגו', ככ"י ואברהם בעבור שעשה אותה ושמר אותה, לפיכך זכה וישב אצלה, ומנין שעשה אותה ודקדק בה אברהם אבינו, שנאמר עקב אשר שמע וגו', אף התורה עצמה אמרה לו שב לימיני עד אשית וגו', לפיכך זכה לומר לו שב לימיני, ואף הצדקה מצויה אצל ירו של הקביה שנאמר צדק מלאה ימינך (תהלים סח יא), ואברהם כשראה אותה נאחו בה, שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחיו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט (בראשית יח יט), כשראה הקביה כך אמר לו שב לימיני מטה עווןך ישלח ה' מציון (תהלים קי א ב).

[פכ"ה] ה) ויסע משם אברהם וז"ה ואולם הר נופל יכול. הוא לקוח מן התחומא הקדום וירא אות כיג בהוספת דברים והעירותי שם בהערה קל"ח בעל אגדת בראשית פרק כ"ה העתיק את דברי התחומא בהוספת דברים, ועיין ב"ר ריש פג"ב ויסע משם אברהם ארצה הנגב, רבי אבין פתח ואולם הר נופל יכול וצור יעתק מסקומו, ואולם הר נופל זה לוח שנפל מהר, וצור זה אברהם, יעתק מסקומו פנה מסקומו כו' ומובא בילקוט וירא רמו פ"ו וילקוט איוב רמו תק"ו כשם ב"ר. ג) ספני שסדום ועמורה לא היו זוכין לעניים. ככ"י מן אג"ב ספני שסדום ועמורה

החזיקה (יחזקאל טו מט), וכתוב ואנשי סרום רעים וחטאים להי מאד (בראשית יג יג) רעים זה לזה, וחטאים בגלוי עריות. להי בע"א. מאד בשפיכות דמים, לפיכך ישב אברהם כנגדה שיהא מקבל את העוברים ואת השבים, כיון שהפכן הקביה בעונותיהם, אמר אברהם ומה אהי יושב כאן, (ג) אין עוד לזכות כאן אלא הריני הולך למקום אחר, שנאמר ואולם הר נופל יובל (איוב יד יח), ואין הר אלא סרום, שנאמר המעתיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו (שם ט ה). וצור יעתק ממקומו (איוב שם יד יח), זה אברהם, שנאמר הביטו אל צור חצבתם (ישעיה נא ד), לכך נאמר ויסע טשם אברהם: [ב] ד) ד"א ויסע טשם אברהם. וזשה לא ישבתי עם מתי שוא ועם נעלמים לא אבוא (תהלים כו ד). עם מתי שוא אלו אנשי סרום וחברותיה, ועם נעלמים לא אבוא, זה לוט ובנותיה, מה כתיב למעלה אל הביט אחריו (בראשית יט יז). לא כשם שאתה תולה עיניך בזונות, שנאמר כי בעד אשה זונה וגוי (משלי ו כו). אמר להן מה אעשה, אמרו לו לך אצל אברהם, שנאמר ההרה המלט וגוי (בראשית יט יז), זה אברהם שנקרא הר, שנאמר שמעו הרים (מיכה ו ב), אמר לו אברהם צדיק גמור הוא נאיני יכול לילך אצלו, שנאמר ואנכי לא אוכל וגוי (בראשית יט יט), למה, שכל זמן שהיתה סרום ועמורה, הייתי יושב בתוכה ונראה ביניהן צדיק, והיה הקביה מסתכל במעשי ובמעשיהם והייתי נראה צדיק מהן, אבל עכשיו אם אלך אצל אברהם, הוא צדיק שלם, ואם יסתכל הקביה במעשיו ובמעשי, אם נמצאתי רשע בעיניו הוא עוקרני, לפיכך ואנכי לא אוכל וגוי. אלא הנה העיר הזאת וגוי (בראשית יט כ). כל הדברים הללו היה עושה כדי שילך למערה לעסוק בעריות. שנאמר ויעל לוט וגוי ותאמר הבכירה וגוי (שם שם ל ולא), ומתחילה כשהיה עם אברהם היה מתאוה לזנות כשאמר לו אברהם אל נא תהי טריבה בני וגוי. הפרד נא וגוי (שם יג ח וט). מיד וישא לוט את עיניו וגוי (שם שם י) אין וישא אלא שנתאוה לזנות, שנאמר ותשא אשת אדוניו וגוי (שם לט ז). וירא את כל ככר וגוי (שם יג י). כי בעד אשה זונה עד ככר לחם (משלי ו כו). ה) כי כלה משקה (בראשית יג י). ותשקין וגוי (שם יט לג), שמתחילה היה מתאוה לזנות, לפיכך אמר אברהם הפרד נא מעלי וגוי, והיה לוט סבר שחוטא ואין אדם יודע. אמר ר' ברכי' אמר הקביה ללוט מה את סבור שאת חוטא ואין אדם יודע (ו) חייך יהו קורין בכל שנה ושנה ותהרין שתי וגוי (בראשית יט לו), וכן

הערות ותקונים

לא היי סחוקים ידי העניים, שנאמר ויד עני ואביון (יחזקאל ט"ז כ"ט), ולא עוד אלא שהי' פרוצים בעריות, שנאמר ואנשי סרום רעים וחטאים להי' מאד (בראשית י"ג י"ג) ומתרגמינן ואנשי דסרום בישין במטוניהן וחייבין בגליתיהן קרם הי'. חטאים זה משכב זכר, לה' זו ע"ז, מאד זו שפיכת דמים. ג) אין עוד לזכות כאן, בכי שכר אין לי עוד זכות כאן. ד) ד"א ויסע טשם וז"ה לא ישבתי. בתנחומא שם מתחלת הדרשה ג"כ על הכתוב הנה לא ישבתי וגוי אבל בעל אג"כ הביא דרשה אחרת מדנפשי' ה) כי כלה משקה. בכ"י כי כלה משקה כמד"א ותשקין, כי כלה משקה כי כלה בעלי זנות, מלמד שמתחלה נתאוה לזכות לפיכך אמר לו אברהם הפרד נא מעלי וכיון שחטא לוט עם בנותיו והיה סבור לוט כדעתו שאין אדם יודע. ו) חייך יהיו

שלמה אמר לתאוה יבקש נפרד בכל תושיה יתגלע (משלי יח א), ז) כיון שראה אברהם אמר מה אני מבקש מאלו, מיד ויסע [משם] אברהם (בראשית כא), לכך נאמר ועם נעלמים לא אבוא (תהלים כו ד), ואלו הי' הקביה דן כמעשיהם, היו בנות לוט ראיות לישרף באש, ח) אלא אין הקביה דן אלא לפי מחשבות, שחשבו ואמרו אבינו זקן ואיש אין בארץ לבא עלינו (בראשית יט לא), ט) משל לכהן שהי' לו שרה, זרעה ארים ולא עשתה השדה, כיון שבקש בעל השדה זרעו ולא מצא, מה עשה הארים, הלך וזרע תרומה, ועשתה השדה, בא להכניס לאוצר, א"ל הכהן זרע לא הי' לנו, ואלו בניין, א"ל ראיתי שאין זרע לזרוע, ונטלתי תרומה וזרעתי וקצרתיו, א"ל הכהן מה עשית, מפני שראית שאין זרע עשית הדבר הזה, אלא לא תכניסם לאוצר, כך ראו בנות לוט שאין אדם באותן המקומות, ולא עוד אלא שהי' סבורות שאין בריה בעולם, שאמרו נהפך העולם כשם שנהפכה סדום וחברותי, שנאמר ואיש אין בארץ וגו', לכה נשקה וגו', זרעו זרע תרומה, אמר הקביה אלו כמעשיכן הייתי דן, הייהם חייבין שריפה, אלא שנתכוונתם לבנין העולם, אלא לא תכניסם לאוצר, לא יבוא עמוני וגו' (דברים כג ד' 1) י) (תימה הא כתיב על דבר אשר לא

1) זלח כיה קושיים כאלון רי מנחם די לנחמנו, ויוהר קסא לפי זה אך הסירו נ"ד של דוד עמוני ולא עמוניח מואבי וכו' כיון סכס מכומס ונלכס. ססינה לאזונה כוח מפעס חכומה ולח"כ נוסף עליהם על דבר אשר לא קדמו ומפני שלא נמלא נשיכס רק על דבר אשר לא קדמו לכן הכירו מואבים מפני שאין דלכס על אשר וכו'.

הערות ותקונים

קורין בכל שנה ושנה ותתין שתי בנות לוט, בכ"ד פניא אות ט, אין כל שבת ושבת שאין קורין בה פרשתו של לוט, וכתב הרד"ל שם באג"ב הגי' כל שנה ושנה וכן הנכון דהיינו כשמשלימים את התורה בכל שנה ושנה, ועיין ביפ"ת שם שכתב כן הי' נוהגין לפנים ואנחנו אין נוהגין כן. ובכ"י סן אג"ב איתא חייך שבכל שנה ושנה יהיו קורין ומשחקין התנוקת ואומרים ותתין שתי בנות לוט מאביהן. ז) כיון שראה אברהם אמר מה אני מבקש מאלו מיד ויסע אברהם, בכ"י וכיון שראה אברהם כך ברה מסנו מפני השמועה ש"נ ויסע משם אברהם ארצה הנגב, מפני הבושה, ד"א ויסע משם אברהם, כיון שראה אברהם צנחטנו אלו הערים אמר ומה אני מבקש עוד כאן, כבר נפסק עוברי דרכים והאחרים לפיכך ויסע משם אברהם לכך נאמר ואם נעלמים לא אבוא, ח) אין הקביה דן אלא לפי מחשבות, שחשבו ואמרו כו', בכ"י אלא אין הקביה דן את האדם אלא לפי מחשבותיו, לפי שבנות לוט חשבו בדעתן ואמרו ואיש אין בארץ וגו', סברו בדעתן כשם שנהפכו הערים הללו, כך נהפך כל העולם כולו, ואחר זה הובא המשל, ט) משל לכהן שהי' לו שרה כו', בכ"י מובא המשל בסגנון אחר משל לאדם שהי' לו שרה ונתנה לאחרים לעשותה ולזרעה, אותו האדם כיון שראה שלא עשאה בקש זרעים ולא מצא, מה עשה, הלך וזרעה הוא לנפשו וזרעה תרומה ונדלה אח"כ הלך והכניס התבואה לגורן לתקן אותה, באו התורמים לתרום, אמר להם כמדומה לי שאין תורמין דבר סן התרומה, אמרו לו האידך, אמר להם שרה אחת היתה לי נתתיה לארם ולא עשאה, ולא זרעה מפני שלא היה לו זרע, כשראיתי אני שלא היה לו זרע לזרוע לקחתי תרומה וזרעתי וקצרתיו, הלכו והזריעו לכהן גדול אמר להם לכו ואמרו לו איסור עשית, כל מה שעשית, הואיל שעשית... אל חכמתו לאוצר ע"כ וגם הסיום משונה קצת וכך הוא בכ"י: כך בנותיו של לוט כיון שראו שנהפכו אותן הערים, אמרו כך נהפך כל העולם כלו, שנאמר ואיש אין בארץ וגו', לקחו אותה העצה לכה נשקה וגו' וזרעו זרע תרומה, אמר הקביה אלו כמעשיכם הי' שחשבותיכם הייתן חייבות שריפה, אלא שנתכוונתן לבנין העולם, לפיכך לא יכנס לאוצר, שנאמר לא יבוא עמוני ומואבי וגו' ובשביל כך אמר אברהם ועם נעלמים לא אבוא, י) (תימה הא כתיב על דבר אשר לא

קדמו אתכם) (שם שם ה), מיד אמר אברהם ועם נעלמים לא אבוא, אין לי עסק עמהם, עם מי שכתוב בהם לא יבוא עמוני ומואבי. סליק:

פרק כ"ו נביאים.

[א] ה) וישר אבימלך על ישראל שלש שנים (שופטים כב). וזשה
 ב) ריעך וריע אביך אל תעזוב וגו' (משלי כו י). ריעך וריע אביך זה חנון
 בן נחש מלך בני עמון, ג) אמר דוד אעשה חסד עם חנון בן נחש וגו'
 (ש"ב י ב). מה עשה חנון ויקח חנון את עבדי דוד ויגלה את חצי זקנם
 וגו' (שם שם ד), אמר חנון עם אלהיו לא קיים ועמי קיים, הקב"ה אמר
 להם בשבילי לא תדרוש שלומם וטובתם (דברים כג ז), וזה משלה ואומר
 אעשה חסד עם חנון בן נחש וגו', מיד ויכרות את מדויהם וגו' (ש"ב י ד).
 והו ריעך וריע אביך, ד) ובית אחיך אל תבוא ביום אידך (משלי שם שם).
 זה יהורם מלך יהודה, שכיון שמלך עמד והרג את כל אחיו שנאמר, ויקם
 יהורם על ממלכת אביו ויתחזק ויהרג את כל אחיו בתרב וגם משרי ישראל
 (ד"ב כא ד). ה) טוב שכן קרוב מאח רחוק (משלי שם שם). זה אבימלך
 בן גרעון, שהרג לאחיו, אמר לו ה"ה רשע שבעולם טוב היה מסך אבימלך
 בעל שמך, ו) שכנו של אברהם, והיה מכבדו יותר מדאי, שנאמר ויאמר
 אבימלך הנה ארצי וגו' (בראשית כ טו), ולא עוד אלא ולשרה אמר הנה
 נתתי אלף כסף לאחיך (שם שם טו) זה דורון, ז) ומה עשה לשרה, עשאה

הערות ותקונים

קדמו אתכם" הוא דברי סה"ם די לונזאנו. ועיין בכיאר של ה"ר אברהם ז"ל מה שכתב על
 זה ובעל עץ יוסף בענף יוסף הביא את דברי ה"ר אברהם מבלי הזכיר שם בעליו עליו.
 [פכ"ו] ב) וישר אבימלך על ישראל שלש שנים וזשה ריעך וריע אביך. לקוח סג
 תנחומא הקדום וידא אות כ"ה. והמסדר סג אנ"כ החל בכתוב סג נביאים וישר אבימלך וגו'.
 על הדרשה מתנחומא על הכתוב ריעך וריע אביך, והמסדר קצו כלשוננו, והובא בילקוט שמואל
 רמז קמ"ו ד"ה ויאמר דוד בשם התנחומא. ב) ריעך וריע אביך זה חנון בן נחש. לפני זה נמצא
 הוספה בכ"ו סג אנ"כ ריעך וריע אביך זה מלך מלכי המלכים לפיכך אל תעזוב ואח"כ כתוב
 שם ד"א ריעך וריע אביך זה חנון בן נחש. ג) אמר דוד אעשה חסד כ"ו. בתנחומא המאמר
 ברחבה והובא שם דברים בשם ר' ברכיה שאמר משום ר' אלעזר בן פדת ובעל אנ"כ השמיטנו.
 ובכ"ו סג אנ"כ הגי' נשתנית קצת כשמת נחש אביו אמר דוד אעשה חסד וגו', מה עשה חנון,
 ויקח חנון את עבדי דוד ויגלה וגו', בשביל מה עשה כן, אמר חנון עם אלהיו שצוהו בתורתו
 לא תדרוש שלומם וגו', לא שמר דוד עמו אמונה שעבר על צויו, ולא שמר דבורו, ולי שומר
 אמונה, ולי אומר אעשה חסד עם חנון, אין דבר זה אלא ערמה כעבוד לרגל את הארץ ולהפכה
 ובשביל כך ויכרות את מדויהם וגו', לכך נאמר ריעך וריע אביך וגו'. ד) ובית אחיך אל תבוא
 ביום אידך, הוא סיפא דקרא אשר ברוש הדרשה רעך ורע אביך. ונס זה הוא בתנחומא שם.
 ה) טוב שכן קרוב מאח רחוק, הוא סיפא דקרא רעך ורע אביך, והוא ג"כ בתנחומא שם באויה
 שניויים, והובא בילקוט שופטים רמז ס"ה בשם התנחומא ועיין תנחומא שם הערה קנ"ה
 שהעירותי על דברי אנ"כ. ו) והי' מכבדו יותר מדאי שנאמר ויאמר אבימלך כ"ו. בכ"ו הגי'
 נשתנית שהי' מכבד לאברהם כמה פעמים, שג' ויאמר אבימלך הנה ארצי לפניך וגו' ולשרה
 אמר וגו', לפיכך נאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים וגו'; מאח רחוק זה אבימלך בן גרעון,
 א"ל הקב"ה אבימלך כלך פלשתים כבד את אברהם עבדי, ולא היה מסין שלו, ולא היה אחיו
 ולא קרובו, אלא שכנו לפי שעה בלבד, ואתה לא רחמת והרגת את אחיך על אכן אחת, ולא
 עוד שאבימלך נתן לו לאברהם ממון כסף וזהב ועבדים ושפחות כמשי"כ ויקח אבימלך צאן
 ובקר ועבדים ושפחות ויתן לאברהם, זה מתנה שנתן לאברהם. ז) ומה עשה לשרה עשאה

מטרונה והלבישה בגדי מלכות, שנאמר הנה הוא לך כסות עינים וגוי (שם) למה שלא יתבע בה עוד ברייה, אלא יהי שומע שהיא מלכה והוא מתירא לומר מי יכול לתבוע מלכה, לפיכך הוא אומר הנה הוא לך כסות עינים. (ח) אמר הקב"ה לבנו של גרעון ראה לבעל שמך, שכנו של אברהם, כמה כיבדו, ואת עמדת והרגת לאחיק, שנאמר ויהרוג את אחיו בני ירובעל שבעים איש על אבן אחת (שופטים ט ה), לפיכך אני סמעט ימך, ההיד וישר אבימלך על ישראל שלש שנים (שם שם כב). למה, יראת ה' הוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה (משלי י כו). [ב] (ס) ד"א וישר אבי מלך. וזיה כורה שחת בה יפול וגולל אבן אליו תשוב (שם כו כז). כל מי שהרג לאחיו בו בדבר לקה, הוא יהורם עמד והרג בני מעיו של אביו, שנאמר וגם את אחיק בית אביך הטובים: מכך הרגת (דהיב כא יג), ולפי שהרג את בני מעיו של אביו, לפיכך יצאו מעיו סן החולי, שנאמר ויהיו לימים ימים ובעת צאת הקץ לימים שנים יצאו מעיו עם חליו (שם שם יט), למה כורה שחת בה יפול וגולל אבן אליו תשוב. (י) קין הרג את הכל אחיו באבן, שנאמר ויקם קין אל הכל אחיו ויהרגו (בראשית ד ט) והאיך הרגו, אלא שנטל אבן והיה סכה בו בכל איבריו פעמים פעמים עד שמת, מנין שכך אמר למך לנשיו כי איש הרגתי לפצעו וגוי (שם שם כד). (יא) ואף קין נהרג באבן, שנאמר ויצא קין וגוי (שם שם טו), שמה נפל עליו הערות ותקונים

מטרונה והלבישה בגדי מלכות כו. בכ"ז פנ"ב אות י"ב רבי ברכי' אמר עשאה מטרונה כסות [עינים], שהיא מכוסה סן העין, ובפ"ה המיוחס לרש"י בב"ר שם הביא וז"ל ר' ברכי' אמר נטל מלכות והלבישה: ועשאה מטרונה, למה, כרי שלא יתבע אותה אדם אלא יהו שומעים שהיא מלכה ומתירין לתבוע אותה עכ"ל, והמ"ב הביא זה בשם רש"י (ר"ל בפ"ה המיוחס לו) וכן בשם הילקוט (הוא בילקוט רמז צ"א), והרב הר"א הביא שם במירושו עשאה מטרונה כפ"ש באג"ב פרק כ"ו (הוא המאמר שלפנינו) וכפ"ש המ"ב בשם רש"י. ויתכן שרש"י העתיק מאג"ב עכ"ל, אולם לא יתכן זה כי רש"י לא ראה המדרש אג"ב ולא העתיק ממנו, רק דברי רש"י לקוחים סן מתחומא הקדום וירא אות כ"ז אמר ר' אחא מהו היא לך כסות עינים, נטל לבוש מלכות והלבישה ועשאה מטרונה, למה שלא יתבע אותה אדם לעולם, אלא יהיו שומעין שהיא מלכה וכתייראין לתבוע אותה, והעירוהי שם בהערה קנ"ד בב"ר פנ"ב אות י"ב הלשון משובש כו'. ובפירש"י המיוחס לו הביא כלשון התנחומא בלי הוכרת המקור, וכן תראה בילקוט וירא רמז צ"א שהביא את דברי הב"ד ואתר כך הביא וז"ל נטל לבוש מלכות והלבישה ועשאה מטרונה כו', וזה הוסיף מתנחומא והעירוהי שם וכן בעל אג"ב פכ"ז הביא דברי התנחומא וכן בעל לקח טוב שאב זה מהתנחומא. ובכ"י סן אג"ב הלשון משונה קצת ומה נתן לשרה, שלקח והלבישה בגדי מלכות ועשאה מטרונה בכל מלכותו: שני' הנה הוא לך כסות עינים; בגדי מילת שהמלכות מתכסות בו, שכל מי שנותן עיניו שירצה לתבעה, יאמר והלא זה עליה בגדי מלכות, זו אינה של הרוט, אלא אשת מלך היא והוא ירא לתבעה, לכך נאמר היא לך כסות עינים. (ח) אמר הקב"ה לבנו של גרעון שכנו של אברהם, תנחומא שם אות כ"ה ועיש הערה קנ"ה. (ט) ד"א וישר וז"ה כורה שחת כל מי שהרג לאחיו בו בדבר לקה. זה איננו בתנחומא שם. (י) והאיך הרגו אלא שנטל אבן והיה סכה בו בכל איבריו פעמים פעמים, במדרש כ"ז פכ"ב אות ה' ויהרגו כמה דרגו, רש"ג אמר כנה דרגו, ורבנן אשתי באבן הרגו דברי שהוא עושה פעמים. ובתנחומא הנדפס מכבר בראשית אות ט' והאיך הרגו עשה לו פעינות פעינות חבורות חבורות באבן בידו וברגליו שלא היה יודע מתיכן נשמתו יוצאת ער שהגיע לצוארו. והוא כמו שאיתא בסנהדרין ל"ו ע"ב ופירש"י פעמים סכת הרב קרי פעמים. (יא) ואף קין נהרג באבן

אבן סת, לפה וגולל אבן וגוי. יג) כך אבימלך זה הרג לאחיו באבן, שנאמר ויהרג וגוי על אבן אחת (שופטים ט ה), ונהרג גם הוא באבן, שנאמר ותשלך אשה אחת פלה רכב על ראש אבימלך ותרץ את גולגלתו (שם שם נג), הוי וגולל אבן אליו תשוב: [ג] יג) ד"א וישר אבימלך. ושיה לפני שבר יגבה לב איש (משלי טו ל). זה אבימלך שגבה לבו יי) שנאמר (ויקבצו אליו) [ישכור בהם אבימלך] אנשים ריקי ופוחזים (והיו עמו) [וילכו אחריו] (שופטים ט ד). טו) ולפני כבוד ענוה (משלי שם) זה גרעון אביו שאמרו לו ישראל משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך כי הושעתנו מיד מדין (שם ח כב), ומה אמר להם, לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם ה' ימשול בכם (שם שם כג), אמר לו הקב"ה אמרת כך, הייך שאני מעמיד סמך סלך, שנאמר וישר אבימלך (שם ט כב), ומנין שהיה סלך, שנאמר וילכו וימליכו את אבימלך למלך (שם שם ו), טז) אתה אמרת שלשה דברים, שנאמר לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם ה' ימשול בכם (שם ח כג). הרי שלשה שנים אני נותן לבניך מלכות, שנאמר וישר אבימלך על ישראל שלש שנים (שופטים ט כב), לכך ולפני כבוד ענוה (משלי טו לג). יז) ואלו זכה אבימלך היה מאריך ימים, שנאמר שונא בצע יאריך ימים. (שם כח טו), והוא לא עשה כן, אלא נמל בצע מן ישראל מבית בעל ברית, שנאמר ויתנו לו שבעים כסף מבית בעל ברית (שופטים ט ד), לפיכך לא האריך ימים, אבל לעתיד לבא כשיעקור הקב"ה יצר הרע מישראל, הן מאריך ימים, שנאמר כימי העץ ימי עמי (ישעי סה כב) :

פרק כ"ז כתובים.

[א] ה) לדוד מזמור נאום ה' לאדוני שב לימיני (תהלים קי א). ושיה והיה בכל הארץ נאום ה' פי שנים בה יכרתו יגעו (זכרי יג ח). ג) אמר

הערות ותקונים

שנאמר ויצא קין וגוי שמה נמל עליו אבן ומת. מספוק זה אין מוכח כלל כי נהרג באבן וככ"ר איתא שתלאו ברפיון ובא המכול ושטפו. ובתנחומא הנדפס סכבר אות י"א שנהרג ע"י לסך שמתח את הקשת כנגדו להרגו. יג) כך אבימלך זה הרג לאחיו באבן. הוא לקוח מתנחומא וירא אות כ"ח וע"ש בהערות שלי. יג) וישר זש"ה לפני שבר יגבה לב איש. הוא בתנחומא וירא שם אות כ"ט. ונדרש על הכתוב הוה מנביאים כמו שהבאתי שם הערה קנ"ט. יד) שנאמר ויקבצו אליו. הכתוב הובא בטעות ובקרא כתיב וישכור בהם אבימלך וגוי וילכו אחריו כמו שחקנתי בפנים, ובתנחומא שם לא הובא הראיה מהכתוב וכך איתא שם זה אבימלך שלא נשבר עד שנתגאה והרג את אחיו. טו) ולפני כבוד ענוה זה גרעון אביו. תנחומא שם אות כ"ט. טז) אתה אמרת ג' דברים. הם אמרו ג' דברים גם אתה גם בנך גם בן בנך והוא אמר ג' דברים לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם ה' ימשול בכם, והמאמר הוא בתנחומא שם, והובא בילקוט שופטים רמז ס"ג בשם התנחומא. יז) ואלו זכה אבימלך ה' מאריך ימים כו' עד סוף הפרק הוספת בעל אג"ב וליתא בתנחומא, וככ"י מן אג"ב הגי' נשתנית ועל שהרג את אחיו כרשע וכודון והיי אנהב בצע לכך נתקצרו שניו, שנאמר ויתנו לו שבעים כסף וגוי, לפיכך לא האריך בשלותו ולע"ל הקב"ה יתן לעמו אריכות ימים, שנאמר כימי העץ ימי עמי. [כ"ז] ה) לדוד מזמור נאום ה' לאדוני שב לימיני זש"ה והי' בכל הארץ וגוי. לא מצאתי המקור. ג) א"ר ברכי אמר הקב"ה הפה שאמר שהן שנים יכרתו יגעו והשלישית יותר

ר' ברכי' אמר הקב"ה הפה שאומר שהן שנים יכרתו יגועו. והשלישית יותר בה (שם שם), אלו ישראל, שנאמר והיה ישראל שלישיה וגוי' (ישעי' יט ד), והרשעים הבבליים אוסרים שיש לו בן, שנאמר ורוח די רביעאה דמהלבר אלהין (דניאל ג כה). אמר הכ"ה רשעים שמא כתיב בו דמה לבר אלהא אלו הי' כתיב כן היה לכם פתחון פה, לא כתיב אלא דמה לבר אלהין, אלו המלאכים שנקראו בני אלהים, אם לא מהן הי' אומ' חוץ מו' ומזו, מי שאמ' הדבר הזה לא מכס היה, נבוכדנצר לא מכס היה בבלי היה, כשלקה לא אמר את האמת, שנאמר בריך אלההון וגוי' (שם שם כח), חס ושלום לא אמר די שלח בריה אלא די שלח מלאכיה וגוי' (שם שם). הוי פי שנים בה יכרתו יגועו: [כ] (ג) ד"א שב לימיני מטה עוזך ישלח הי' מציון. איזה המטה מה שנמלה תמר מיהורה, שנאמר חותמך ופתילך ומטך (בראשית לח יח), כיון שעיברה היסנהויהי כמשלש חדשים וגוי'. היא מוצאת וגוי' (שם שם כד וכה), (ד) נתן לה דימוס ולא נשרפה, אמר לו הקב"ה (ה) ואתה הודיתה ופדית שלשה מן השרפה, תמר ושני בניה, חייך אף אני מציל שלשה מן בני בניך מן השרפה, חנניה מישאל ועזריה, שנאמר באדין נפקין שדרך מישך ועבר נגו מן גוא גורא (דניאל ג כו), באותה שעה נטל יהודה שלשה כתרים, חותמך זה זרובבל, שנאמר ביום ההוא נאום הי' צבאות אקחך זרובבל וגוי' ושמתוך כחותם (חגי ב כג). ופתילך זה בית המקדש, (ו) דכתיב ופתיל פשתים בידו וקנה המדה (יתוקאל מ ג). ומטך זה משיח העומד מבני בניו, שנאמר מטה עורך ישלח הי' מציון :

הערות ותקונים

בה אדו ישראל. בתנחומא הגרסם מכבר כהעלותך אות פי ועם שונים אל תתערב לכל יראוי נחשבה ישראל חלק שלישי ועם אוחן שאומרין שהן שתי אלהות בעולם אל תתערב להם שסופו לאבד מן העולם שני והיה ככל הארץ פי שנים בה יכרתו יגועו והשלישית יותר בה ואין השלישית אלא ישראל שני והי' ביום ההוא יתי' ישראל שלישיה ע"כ אבל המאמר בשם ר' ברכיה לא מצאתי. (ג) ד"א שב לימיני מטה עורך. הוספתי מלת ד"א. (ד) נתן לה דימוס. המלה רומית demissio העברה עונש. (ה) ואתה הודיתה ופדית שלשה מן השרפה חסר ושני בניה חייך כוי. עיין ב"ר פז"ט אות ח' שהצלת ד' נפשות עצמך ותמר ושני בניה, אף אני אציל ד' מבני בניך דניאל חנניה מישאל ועזריה ועיין תנחומא הגרסם מכבר ויהי אות י', ובסדרש שמואל פ"ט איתא אמר הקב"ה ליהורה אתה הצלת לי ארבע נפשות שלש מן האור ואחת מן הכור חסר ושני בניה מן האור ויוסף מן הכור, חייך שאני מציל לך חנני מישאל ועזרי' מן האור, ודניאל מן בור אריות, וע"ש מה שהעירוני בהערה כ"ב : וככ"י מן אגרת בראשית הגי' גשתתית א"ל הקב"ה הודית והצלת שלש נפשות מן השרפה חייך אף אני מציל שלשה מן בני בניך מן כבשן האש וימאן נינהו חנני' מישאל ועזריה, שנאמר באדין נפקין שדרך מישך וגוי', וכזכות שלשה סמנים הללו שהצניח תמר זכתה ויצאו סמנה שלשה כחרים גדולים. בזכות חותמך יצא סמנה זרובבל, דכתיב ביום ההוא אקחך זרובבל, וכזכות פתילך זכתה ויצא סמנה בצלאל למטה יהודה שעשה את המטכן ואת הכלים ואת הפתילים שני' וירקעו את פחי זהב וקצץ פתילים, ולא עוד אלא בזכות פתילך עתיד בית המקדש שיבנה במהרה בימינו, להקנות ולהתקן כפתיל, שנאמר ופתיל פשתים בידו וקנה המדה. וכזכות מטך אשר בידך עתיד ויצא מבני בניך משיח שנאמר מטה עורך ישלח הי' מציון. (ו) דכתיב ופתיל פשתים בידו וקנה המדה. ברפום ווילנא אחרי המלות וקנה מרה כתוב בפנים, חסר כאן" ומתחיל אח"כ ד"א והי' מקד את שרה, וש"ה וגם נצח ישראל לא ישקר. ובתחלה חשבתי יען כי רפום ווילנא גרסם עפי' שתי ידות כוורא